

Hetés hányatott évtizedei

Amikor csak tehetem, „bolyongok” a hetési falvakban. Gyalog, kocogva, kerékpáron vagy gépkocsival arra járva-elve, számomra mindig nagy élmény minden egyes alkalom. Talán azért van így, mert az egykor szerves egységet képező hetési közösség huszadik századi kettészakítása, megpróbáltatásai nyugodni nem hagyva, helyzetfeltárára buzdítanak. És bizonyára azért is, mert a családi gyökereim egyik erecskéje onnan ered. A méhzümmögéstől zengő vidék, főképpen a magyarországi oldalon, a múlt század közepének világát varázsolja az arra tévedő elé. A feltáruló képről azonban sajnos hiányoznak a gyerekek, a fiatalok. Sok egykori parasztudvarra már csak a gondozatlan, gazzal felvert telken a kútkáva vagy derékba tört kerítésláb emlékeztet. Az idővel dacoló, régebbi épületek ablakán leeresztett zsalukat látunk. Újabban ugyan akad néhány új lakos is, ami a fejlődés szempontjából reménykeltő jel, ám azok többsége már nem hetési, és néhány közülük bizonyára magyarul sem beszél. A szlovéniai oldalon fejlődésre utaló látvánnyal gyakrabban találkozunk, ott azonban – esetenként – a magyar jelleg még inkább csorbát szenvedett.

A magyarországi hetési falvak házainak talán a felében manapság senki nem lakik. A néhány új vagy ízlésesen felújított épület ellenére szívszorongató látvány ez. Aki hallott a huszadik század ötvenes éveinek a térséget érintő megpróbáltatásairól, a vasfüggönyről és a kitelepítésekről, valamint az első világháború utáni kettészakítottság jellegéről, következményeiről, bizonyára könnyebben megérti a mostani állapotot.

A 20. század kínos évtizedeit, ezúttal a magyarországi oldalra fókuszálva, a Szekeres és a Csuka házaspárok vallomása színesen illusztrálja. Közülük időközben – az interjú elkészítése és e szöveg megjelenése között – hárman sajnos örökre elbúcsúztak Hetés szép vidékétől. A mélyinterjúk tartalmán alapuló, szociográfiai jellegű írás, a tájegység múltjának illusztrálása mellett, a Szekeres házaspár és Csuka Ferenc emlékének is adózik.

„Én hívő, katolikus ember vagyok, és magyar” – Szekeres Frigyes és neje, Margit (született Fehér) visszaemlékezése nyomán

Gyermekévek Hetésben, 1920 után

Amikor 2008. január 31-én fölkerestem bodeházi otthonukban Szekeres Frigyest és nejét, Margitot, hamar fölismertem, hogy rokonszenves, az elmúlt évtizedek történéseit, társadalmi viszonyait tisztán látó emberekkel beszélgetek. Frigyes bácsi akkor már közel volt a 86-ig születésnapjához és kedves felesége is a nyolcvanadik életévét taposta.

Szekeres Frigyes Gáborjánházán született, 18 holdat művelő parasztcsaládban. Négyen voltak testvérek, azonban a legidősebb gyermek másfél éves korában meghalt. Halálának állítólag az volt az oka, hogy a lendvahegyi szőlőskertjükben szedett fürtökből túl sokat evett, amitől gyógyíthatatlan gyomorbetegséget szenvedett. Frigyes volt a gyermekek között a harmadik a sorban. Miután hárman maradtak életben, ő volt a középső, a bátyja és a húga között. Édesapjuk első világháborús hadirokkant volt. Az olasz fronton sérült meg, amikor a cseh tűzéréség lövedéke tévedésből az azonos hadseregben harcoló alakulat bunkerjét találta el.

Az első világháború után Magyarországon maradt hetési falvak lakosai a térségre oktrojált politikai változás után is erősen kötődtek a Dobronaki Szent Jakab ősi templomhoz. Frigyes 1920-ban született bátyját úgy keresztelték meg, hogy az ún. zöldhatáron átvitték Dobronakra. Amikor két évvel később ő született, 1922-ben, már szigorúbban őrizték a határt, ezért őt Rédicson keresztelték meg. A Szekeres család a Lendvahegyen fekvő szőlőterületet, kettős birtokos státussal, a két világháború között még művelhette. A számukra meghatározott határátlépési hely Szabólakosnál volt (a későbbi Rédic–Hosszúfalu határátkelőtől néhány száz méterrel délebbre). Frigyes, amikor már felcseperedett, legtöbbször a nagypapjával ment el a „hegyre”, ami mindig nagy élmény volt szá-

mára. Általában lovas fogattal közlekedtek. Az édesapja rokkantsága miatt ritkán tartott velük, legfeljebb csak szüretkor. A szőlőparcellájuk a híres Lármafa közelében volt, és a borospincéjük is onnan mintegy három-négyszáz méterre állt. A bor jelentős részét ott tárolták, mivel az agyagból készült épület télen kellőképpen meleg volt, nyaranta pedig a tároláshoz szükséges hűvöséget biztosította. Nagypja sokszor elmondta, hogy 34 fajta oltványszőlővel volt a telek beültetve. A legnagyobb mennyiséget az olasz- és bánáti rizling fajták képezték.

Frigyes emlékezete szerint 14 éves korig nem kellett számára személyre szóló igazolványt kiáltani, mert a szülőkében bejegyezték a gyermekek nevét is. A felesége családjának, a bödeházi Fehér családnak a zsitkóci kataszteri területéhez tartozó Rigányócon volt szőlőbirtoka. Ők is kettős birtokos státussal rendelkeztek. Margit néni emlékezete szerint a két világháború között rendszeresen, minden kellemetlenség nélkül művelhették szőlőparcellájukat. Akkoriban még Rigányócon nem voltak borospincék, azért a bort otthon tárolták.

A hetési falvak lakosainak szőlőparcelláit illetően Szekeres Frigyes elmondta, hogy az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után a gáborjánházi és a szijártóházi gazdák a Lendvahegy cserhegyi dűlőjén, valamint annak közelében kaptak területet szőlőművelésre, a zalaszombatfaiak a Tenke-hegyen, a bödeháziak és a jósecziek pedig Rigányócon.

A Szekeres házaspár emlékezete szerint a két világháború közötti időszakban Gáborjánháza és Bödeháza térségében a magyar-jugoszláv határon szerencsére nem történt nagyobb kellemetlenség. Az emberek azonban egymás között sokat beszéltek a térséget és a családokat ért igazságtalanságról, amit az első világháború után rájuk oktrojált határ idézett elő. A nagyszülők és a szülők sokszor elmondták a gyerekeknek, hogy a túloldalra csatoltak harminc színmagyar települést. A Hetésben, véleményük szerint, alig volt olyan család, amelyet az újonnan megállapított határvonal ne érintett volna. A Szekeres családnak Göntérházán voltak rokonai, Frigyes dédnagypja pedig Radamosból származott. A bödeházi Fehér családban 1929-ben született Margit egyik nagybátyja és nagynénje házasság révén Radamosba került, a nagyanyja testvére pedig Dobronakra.

Frigyes 1928-ban a szülőfalujában kezdett is-

kolába járni. Tudomása szerint Gáborjánházán már a 19. század utolsó évtizedeiben működött iskola, mert a szülei is azt látogatták. A helybeli-ken kívül a bödeházi nebulók úgyszintén ott tanulták a betűvetést. Amikor 1934-ben befejezte az elemi iskolát, a tanító javasolta tanulmányai folytatását mezőgazdasági szakiskolában. Az édesapja azonban ahhoz nem járult hozzá, mert otthon szükség volt a munkaerőre. Így Frigyes fiatalkori vágya nem teljesülhetett.

Örömmámor 1941-ben

Az 1930-as évek végétől bekövetkezett Kárpát-medencei politikai és területi változások, főképpen egyes elcsatolt részek visszakerülése Magyarországhoz, a Szekeres házaspár szerint a hetési falvakban is felvillantották a tájegység kettészakíttottságát előidéző trianoni országhatár megszűnését. Amikor 1941 áprilisában a visszacsatolásra ténylegesen sor került, az emberek öröme határtalan volt. Frigyes több falubeli legénnyel együtt kerékpáron indult Göntérházára, ahol később az ünneplést folytatták. Közben Alsólendva felé is tettek egy kört, így Hosszúfaluban látta az első oldalkocsis motorkerékpáros katonát, aki még a magyar katonai alakulat hivatalos megérkezése előtt beruccant a faluba.

A nagy változás után ismét Alsólendva lett a járási központ. A gáborjánháziak fontosabb hivatali ügyeiket ott intézhették. „Alsólendva volt a mindenünk, nagyon örültünk annak, hogy fel szabadult” – mondta Frigyes bácsi, az 1941-es időszakra visszaemlékezve. Azokban a hónapokban szórakozni is rendszeresen Alsólendvára vagy Dobronakra jártak. De más falvakban, még Petesházán is volt azokban az években mulatság. Számos baráti kapcsolat alakult ki a jugoszláv érában a másik oldalon élő fiatalokkal, akik közül néhányval bő két esztendővel később a hadseregbe is együtt vonult be. Közülük Frigyes bácsi Hack Ferencet, Hack Jánost és Szekeres Jánost külön is említette.

Margit emlékezete szerint 1941. április 16-án a templomban volt, ahol az emberek egymás között már beszéltek a változó eseményekről. A családban ők is nagyon örültek a visszacsatolásnak. Örömmámorban élt azokban a napokban az egész Hetés. Amikor a visszacsatolás tiszteletére a göntérháziak körmenetben érkeztek – Bödeháza érintésével – a gáborjánházi templomhoz, ők is a tömeggel együtt ünnepeltek.

A lengyelországi fronton

Frigyes 1943. október 3-án vonult be a csáktornyai kaszárnyába. A bevonuláskor jóformán semmit nem tudtak a Don mentén küzdő II. magyar hadsereg sorsáról, a nagy oroszországi veszteségekről és kudarcról. Arról csak utólag, 1945-ben szerezhettek tudomást. A következő évben, 1944. július 16-án vitték ki őket a frontra Lengyelországba. Óriási túlerővel, a szűkebb egységük négy szovjet hadosztállyal találta szemben magát. Tágabb vonatkozásban a nyolc magyar hadosztály ellen 84 szovjet hadosztály sorakozott fel. A harc ilyen körülmények között egyenlőtlen volt, a magyar alakulatok vesztesége sajnos annak megfelelően alakult.

Frigyes a kámaházi Felső Gusztival azonos alakulatban szolgált. A nagyszerű barát és bajtárs sajnos elesett a harcban. Hősi tettet hajtott végre, amikor csoportparancsnokként, a beosztottjait kímélve, elvállalt egy veszélyes terepszemlét, ami tragikusan végződött. Több lövést kapott, és egy napig nem kötözhatték be a sebeit, mert nem tudták a frontvonal mögé szállítani. Amire másnap áthozhatták a frontvonalon a hadosztálykórházba, már késő volt. Több kedves ismerős, közöttük a környékbeli hetési és Lendva-vidéki falvakból származó bajtárs is, ott lelte halálát.

A túlerő elől a magyar alakulatok visszavonulásra kényszerültek. A korabeli Ruszinszko, azaz a mai Kárpátalja területére kerültek, ahol több kisebb bevetésnél működtek közre. A csapi helytállás ideiglenesen sikeres volt, mert a Munkács felé vezető vasútvonal mentén, a töltés segítségével, megállították az ellenfelet. A további bevetések közül Tiszakarádöt és néhány más Tisza menti települést említett még Frigyes. Akkorra már nagyon kifáradt a kilátástalan küzdelmet vívó magyar legénység, és a legnagyobb vágyuk a hazajutás volt. Akkor már mindenki tudta, hogy a háborút elveszítették, mert a teljes frontvonalon megkezdődött a visszavonulás. Szörnyű napok következtek. Egy másik kámaházi katonakollégától, aki gyermekáldás kapcsán szabadságra jött haza, Frigyes üzent a szüleinek. Közölte velük, hogy ha sokáig nem kapnak tőle levelet, ne essenek kétségbe, mert ha vészhelyzetbe kerül, netán átáll az oroszok oldalára. Miuután a magyar hadsereg helyzete megpecsételődött, a sorkatonák kétségbeesésükben minden lehetőséget mérlegeltek, hogy életben maradjanak. Ilyen lépésre szerencsére Frigyes soha nem

szánta el magát, de az alakultban volt rá több példa. A lendvahegyi Balazsek Ferenc is, akivel végig egy alakultban szolgáltak, akkor szakadt el tőlük. Balazsek jelezte Frigyesnek, hogy lemarad, és átáll a másik oldalra. Arról interjúalanyunknak nem volt tudomása, hogy később mi történt vele.

A látogatóba érkező kámaházi bajtárs másnak is elmondta Frigyes üzenetét. Emiatt az édesapját az egyik helyi nyilas vezető zaklatta és megfenyítette, hogy azonnal börtönbe zárhatja, mert „két fia is a magyarok ellen harcol”. Akkoriban ugyanis a bátyja is a hadsereg kötelékében szolgált. Amint azt Frigyesnek az édesapja utólag elmesélte, a Szekeres családtól a front előrenyomulása miatt visszavonuló magyar katonai alakulatok nem hajtották el a lovaikat, mivel a családfő hadirokkant volt. Az oroszok esetében már nem úgy történt. Ők a családjuk lovait is elkobozták. Az egyik hűséges állat kétszer is visszaszökött. Végül egy kozák katona a hátára ült, és elvágtatott vele Göntérháza irányába, és utána többé nem tért vissza.

Román fogságban

A magyar katonai alakulat, amelyben Frigyes szolgált, a Tisza mentéről nyugat felé kényszerült visszavonulni. A legnagyobb télben, a hegyes felvidéki tájakon, hosszabb ideig Besztercebánya környékén tartózkodtak. Ott 1945 januárjában már román katonákkal találták szemben magukat. A harcok ide-oda sodorták az egységet. Frigyes a későbbiek során a mai Szlovákia területén esett néhány bajtársával román fogságba. Szerencséjükre magyar származású volt a románok szakaszvezetője. Ő az életükre törő román katonákat megfékezte, így nem került sor a legszörnyűbbre. Losonctamásiban tartották őket fogságban, több hónapon át. Emlékezete szerint huszonketten voltak ott bezárva, a fele felvidéki, a másik fele más vidékről származó magyar. Az új nadrágját és csizmáját elvették tőle. Nem tiltakozott különösebben ellene, mert előtte az egyik fogoly azt tette és „úgy összeverték, mint a kétfenekű dobot”. Az elkobzott nadrág helyett egy annyira kisméretűt kapott, hogy fel kellett neki térdig hasítani. Csak úgy tudta a lábára húzni. Az örök gúnyolódva nagyokat nevettek rajta. Verésben és más megalázásban és bőven volt része. Túrni kellett, mert ha fogolyként szembeszegült volna a románokkal, nem lett volna kegyelem.

Egy alkalommal, éjszakai nótázás után, a fogolycsapat fele megszökött. A csoport másik részén, amelyhez Frigyes is tartozott, az örök bosszút álltak. Kíméletlenül megverték őket. Ő annyira nagy ütéseket szenvedett, hogy fájdalmában a vizeletét nem tudta visszatartani. Pedig teljesen ártatlanok voltak, mert még azt sem tudták, hogy a sorstársak elszöktek. Ellenkező esetben bizonyára ők is velük tartottak volna. Később kevesebb alkalom kínálkozott a szökésre. Próbálkoztak volna ők is, de attól féltek, hogy a Dunán nem tudnak átjutni. Az esetleges kudartól nagyon tartottak, mert megtudták, hogy a magyarokat Szibériába viszik tovább.

Rendkívül nehéz hónapok következtek. A román katonai parancsnokok kíméletlenül kiheztették őket. Kilencszáz magyar fogoly pusztult el akkor tifuszban. Szekeres Frigyes és rabtársai Losonc környékén maradtak egészen 1945 júniusáig. Utána a túlélőket gyalog elhajtották Aradig, ami több száz kilométernyi távolságot jelentett. Az iszonyatosan nehéz körülmények között megtett út három hétig tartott. Aradon egy kaszárnyafélében helyezték el őket. Annyira gyengék voltak már akkor, hogy amikor fekvő- vagy ülőhelyzetből felálltak, elment a szemük világa. Várni kellett mindig néhány másodpercet, hogy lépni tudjanak.

Aradról vonattal a Brassó közelében lévő Földvárra szállították őket. Ott egy kastély környezetében voltak elhelyezve. Náddal fedett helyiségben aludtak, ahol megszámlálhatatlan mennyiségű poloska volt. A kevés étel, amit kaptak, általában ehetetlen volt. Többször súgták egymásnak, hogy otthon édesanyjuk hasonlót még a sertések elé sem tesz. Ha túl akarták élni a fogságot, mégis meg kellett azt enni.

Haza csak akkor engedték őket, amikor Sztálin elrendelte a magyar foglyok elbocsátását. Volt köztük egy kommunista párttag, aki valahonnan piros szalagot kerített, és azt valamennyi fogoly sapkájára feltűzték. Piros szalagokkal felvértezve, mintha mindannyian kommunisták lettek volna, felvonultak Brassó utcáin. Így nem történt bántódásuk, és vonattal hazautazhattak. Frigyes néhány hetési és Lendva-vidéki társával, vonattal érkezett Nagykanizsára. Onnan az útnak egy részét teherautón tették meg, majd gyalog folytatták hazáig. Az este Kútfejen érte őket, azért az éjszakát egy istállóban töltötték. A csentei Hóbor Lajossal, akivel a kezdettől együtt voltak, ott váltak el egymástól. Gáborjánháza-

ra 1945. október 3-án érkeztek meg. Senki nem tudott otthon az érkezéséről, mert a fogságban töltött időszak alatt nem volt lehetősége bármit is üzeni szeretteinek.

Szekeres Frigyes nagyon rongyos ruhában jött haza, ellentétben a bátyjával, aki amerikai fogságban volt. Utólag a Jóistennek köszönte meg, hogy a legszörnyűbb alkalmakkor megővta, és hazajöhetett. Emlékezete szerint legalább négyszer volt olyan helyzetben, amikor „szembe nézett a halállal”. Az egyik bajtársát, akivel egy köpeny alatt védekeztek, közvetlenül egymás mellé húzódva, az eléjük csapódó aknazsilánk ölte meg. Őt is eltalálhatta volna, hiszen a feje mindössze néhány centiméter távolságra volt a bajtársától. Szepsiben hasonlóan tragikus eseményben volt része, amikor a mellette menetelő katonát érte halálos lövés. Másik alkalommal, amikor a Kárpátokban egy orosz alakulat mögöttük került, Frigyes tévedésből fordítva helyezte az aknát az aknavető csővébe. Szerencséjére, csodával határos módon, nem robbant fel. Utána megfordították a lövedéket, és sikeresen kilőtték. A visszavonuláskor, amikor tetőzött az összevisszaság, az egyik magyar katona idegességében agyonlőtte a közvetlenül Frigyes mellett érkezőt, mert összetévesztette bajtársukat az előrenyomuló románokkal. Frigyeset csupán súrolta a golyó, de sérülést nem okozott a testén.

Osztályellenségként a körülzárt határsávban

A szomszéd faluban élő Margit pontosan emlékezett Frigyes hazaérkezésére, pedig akkor még közelebről alig ismerték egymást. A hetési falvakban nagyon örültek minden életben maradt katonának, és amikor valaki megérkezett, annak gyorsan terjedt a híre. A háború után nagyon várták a családok a még távollevőket. Ha nem kaptak hírt a legszörnyűbből, akkor reménykedtek.

Frigyes hazaérkezése után otthon, a családi birtokon kezdett dolgozni. Az első években, 1948-ig, amíg „a kommunistáknak nem volt teljhatalma”, viszonylag nyugodt időszak következett. Az 1919-ben megállapított magyar-jugoszláv határ ugyan visszaállt, azonban egy-két évig elég gördülékenyen zajlott az átkelés, a ronklátogatás. A kettős birtokos igazolványok is érvényben voltak még. Amikor Frigyes és Margit 1946-ban összeházasodtak, a határ másik oldalán élő rokonok is eljöhetek az esküvőre

és a lakodalomba. A határátkelés akkoriban a Göntérháza–Rédics útszakasz menti ellenőrzőpontonál történt. Más baráti kapcsolat ápolására azonban Frigyes, illetve a Szekeres család már nem vállalkozott. A magyar hadseregben együtt szolgáló ismerősöket sem kereste meg, mert úgy gondolta, hogy bizonyára amúgy is zaklatják szegényeket a jugoszláv hatóságok. A kebelei Bukovec Palihoz különösképpen szép emlékek fűzték, azonban vele sem próbálkozott kapcsolatba lépni. Közvetlenül a második világháború után még művelhették a lendvahegyi szőlőt. A szép családi parcellán 1948 őszén szüretelhettek utoljára. Frigyes akkor már nem lehetett ott, mert a fokozódó politikai nyomás következtében „nem megbízható” lett. A megpecsételés a helyi besúgóktól származott, akik a közreműködést visszautasítókat nagyon gyorsan lejáratták és feljelentették. Hetésben akadt rá bőven példa. Már ennek hatására nagyon sokan elköltöztek a környékbeli falvakból, és Budapesten vagy valamelyik másik nagyobb városban húzták meg magukat. Akiket beszerveztek, azok a későbbiekben létrejött ÁVH holdudvarába kerültek. A harmadik csoport, ahová Frigyes is tartozott, akik nem álltak kötélnek és el sem költöztek otthonról, pedig túlnyomórészt „osztályellenesség” lett.

A magyar-jugoszláv viszony elmérgesedését követően, 1948 körül teljesen lezárták a határt. Szekeres Frigyes szerint akkortól a közvetlen határ menti térségben borzalmas időszak vette kezdetét. Létrejött a tizenöt kilométeres határsáv, amelyre különleges szabályok vonatkoztak. Arra a területre csak engedéllyel lehetett beutazni. A helybeliek rendelkeztek állandó jellegű engedéllyel, amit minden alkalommal, amikor a határsávon kívülre távoztak, vagy onnan visszatértek, kötelezően fel kellett mutatni. Katonai ellenőrök voltak a közutakon és a vonatokon. Emlékeznek az ún. határmegközelítő engedély fontosságára is, amelyet kizárólag azok kaphattak, akiknek szántóföldjük vagy réjtük volt a határvonal közelében. A hetési falvakban élők számára ilyen engedélyt csak a rédicsi katonai parancsnokságon lehetett kiállítani. Érvényben volt a rendelkezés, ami szerint a határ közelébe csak meghatározott órától szabadott tartózkodni. Reggel korán még nem lehetett odamenni, késő délután, tehát jóval sötétedés előtt azonban távozni kellett. A korlátozott mozgás

a mezőgazdasági munka szempontjából nagy gondot jelentett. A kaszálást, amit akkoriban kizárólag kézzel végeztek, a forró napon kellett lebonyolítani.

A Szekeres családot nagyobb kellemetlenség csak azért nem érte, mert állandóan ügyeltek a szigorú előírások betartására. Olyasmi azonban megtörtént, hogy éjjel a katonák kopogtattak ablakukon. Arra külön oda kellett figyelni, hogy a jugoszláv oldal felé még a munkavégzés idején se tekintgessenek. Ha ez mégis bekövetkezett, azt azonnal megtorolták. A legnehezebb időszak, ami a mozgáskorlátozást és a hatóság molesztálását illeti, Frigyes szerint 1951 és 1953 között volt. Akkor az emberek annyira féltek, hogy már alkonyatkor bezárkóztak a házakba, és kora délelőttig csak ritkán jöttek elő.

A család számára óriási tragédiát jelentett, hogy tőlük akkoriban szinte mindent elkoboztak. Folyamatos szigorú ellenőrzésnek voltak alávetve. Akkor is elvitték a termés meghatározott részét, ha mindössze annyi termelt meg, amennyit kiróttak rájuk. Hízott sertést és baromfit, burgonyát, kukoricát, tojást, valamint minden egyéb terményt, ami a parasztgazdaságban megtermelt, be kellett szolgáltatni. A kötelező beszolgáltatásért jelképes összeget fizettek; Frigyes emlékezete szerint a sertésért egy, a marháért három forintot adtak kilónként. A legjobb tehenet, melyik tizenöt liter tejet adott naponta, mindössze 1.250 forintért tudta 1953-ban eladni. Ugyanakkor 4.400 forint adóval sújtották őket. Ugyan később elengedtek belőle ezerszáz forintot, a kirótt adó úgy is óriási összegnek számított. Amikor az illetékesektől Frigyes megkérdezte, hogy miért rájuk rótták ki a legnagyobb adót, hiszen nem ők a legnagyobb gazdák a faluban, az volt a válasz, hogy „mindenkire akkora kabátot mérnek, amekkora ráillik”.

Hogy némi pénzhez jussanak, és ki tudják fizetni az adót, Frigyes az akkoriban időszerű bunkerásásból is kivette a részét. Havonta azért 800-1.000 forint fizetést kapott. Margit hozzáfűzte, hogy az ellenkező esetben el kellett volna adni a teljes állatállományt. Frigyes az említett munka keretében nem ásott, hanem karókat készített a fűrésztelepen a bunkerszerkezethez. A faluból azonban a legtöbben a földmunkát vállaltak. A határ közelében kialakított véderendszer részét képezték az így épített bunkerek, amelyet a titói Jugoszláviával szemben alakított-

tak ki. A rendszerhez tartozó árok még az ő kertjüket is érintette.

Az ötvenes-hatvanas évek szorongatott légkörében

Emlékezetük szerint az ötvenes években csak Gáborjánházáról nyolc családot telepítettek ki azért, mert közvetlen rokoni kapcsolatuk volt a jugoszláv oldalon élőkkel. Azzal bélyegezték meg őket, hogy a jugoszlávokat segítik, azért ők a „Tito láncos-kutyái”. Az ilyen vádak a Szekeres házaspár szerint alaptalanok voltak. Arra is volt példa, hogy rokkant személyt telepítettek ki, mivel Alsólendván élt a veje. A kitelepített falubelieknek ötven kilós csomaggal kellett fél óra alatt elhagyni otthonaikat. A rédicsi vasútállomásra vezényelték őket. A közreműködő durva ÁVH-sok kötelékében többnyire más vidékről, főképpen az Alföldről származó végrehajtók voltak, valamint az ún. tír pákok.

A Szekeres családnak nem volt közvetlen rokona a határ másik oldalán, bizonyára az menthette meg őket a kitelepítéstől. Margitnak ugyan voltak közeli rokonai a túloldalon, azonban mivel házasságuk után először Gáborjánházán laktak, ahol őt kevésbé ismerték, a kitelepítés szörnyűségétől megmenekültek. Másik lehetséges okként Frigyes bácsi azt feltételezte, hogy mivel gyermekkorában a nagybátyjánál tartózkodása során egy rédicsi fiúval barátkozott (akivel gyermekfejjel együtt tervezték, hogy majd elmennek a csepeli autógyárba dolgozni), s az később nagy befolyású ÁVH-s ügynök lett, talán megakadályozta elhurcolásukat. Erre vonatkozó bizonyítékról ugyan soha nem értesültek, a feltételezésnek mégis lehetett alapja, mert a meglehetősen gazdag gáborjánházi nagybácsit sem telepítették ki.

A családot a termelőszövetkezet, az ún. „tiesz” szervezése azonban komolyan érintette. Frigyes akkor már megismerte a korabeli politikai légkört, és tudta, hogy amit a párt eldöntött, azt végre fogják hajtani. Különösebb ellenállásnak nem látta értelmét. Volt arra példa, hogy aki ellenállt, majdnem agyonverték vagy a legrosszabb földterületet adták neki szűkebb családi használatra. Frigyes akkor már dolgozott is az építőipari vállalatnál, ami megkönnyítette a döntést. A szövetkezet szervezési teendőit a hetési falvakban, rideg hangulatban, 1960 karácsonya idején bonyolították le. Szekeres Frigyest szövetkezeti elnöknek javasolták, amit ő visszautasított. Életében a becsületet tartotta az egyik legfontosabb erénynek, és hazudni soha nem tudott. A megkereséskor is őszinte volt, és elmondta, hogy sem nem ért egyet a szövetkezeti rendszer létrejöttével, sem feladatot

nem vállal azzal kapcsolatban. Semmilyen körülmények között nem lett volna képes a falubeli emberek szemébe nézni, és olyasmiről győzködni őket, amiben ő maga nem hitt.

Szekeres Frigyes meghatódottan mondta, hogy „én hívő, katolikus ember vagyok és magyar, vagy ha úgy tetszik: magyar és katolikus!” Őszinte, kifogásolatlan erkölcsi magatartásra utaló és mélyére hatoló vallo-más volt ez.

Az ötvenes években nem volt rá mód, hogy bármilyen okból átkelhessenek a határon. Rokonlátogatás céljából csak a hatvanas években, még a rédicsi határátkelő megnyitása előtt, Letenyén keresztül, motorkerékpárral utaztak Radamosba. Az út oda és vissza akkor mintegy száz kilométer volt. A Margit néni családja tulajdonát képező szőlőbirtok Rigányócon a szlovéniai oldalon élő rokonoké lett. A Szekeres család lendvahegyi parcellája azonban számukra teljesen elveszett. Frigyes nem haragudott a későbbi tulajdonosokra, akik szerinte semminek nem voltak oka. Később, amikor már nyitottabb volt a határ, jó viszonyban voltak velük. Amikor ott jártak, mindig kedvesen megvendégelték őket, ami Frigyesnek a gyermekkori emlékek miatt nagy élmény volt.

Az elmúlt esztendőben elsőként Margit asszony, majd Frigyes bácsi is elbúcsúzott a földi élettől. Fáradt testük az országhatárhoz közeli, szép természeti környezetben lévő bödeházi temetőben pihen.

Egy jóseczi család kálváriája – Csuka Ferenc és felesége, Mária (szül. Gaál) emlékei

Jósecz, Szentistvánlak, Bödeháza...

A Hetés néprajzi tájegység falvai közül valamenynyire sajátos Bödeháza esete, mert a mai település két, egykor önálló falucskából tevődik össze: a „történelmi” Bödeházából és Jóseczből, amely a 19. század végétől a Szentistvánlak nevet viselte. Aki manapság még ismeri a települések összevonása előtti névváltoztatokat, azok közül többen a kisebb falurészre vonatkozóan mindkét említett formát használják. Akadnak azonban olyanok is, akik akár az egyiket, akár a másikat emlegetik szívesebben. A fiatalabb nemzedékhez tartozók sajnos már csak ritkán említik mindkét egykori nevet, mivel a szomszédos, ma Szlovéniához tartozó Zsitkóhoz közelebbi falurészt is leggyakrabban Bödeházaként emlegetik. Jósecz volt azonban az említett település történelmi neve.

A Szentistvánlak változatot a 19. század végén kapta a falu, mert a korabeli helységnévreform szemlélete szerint az eredeti név szlávosan hangzott. Jóseczet Vályi András 18. század végi, *Magyar országnak leírása* című művében még többségében magyar településként említette, de fél évszázaddal később Fényes Elek ismert geográfiai szótárában a falu szlovén jellegére utalt („vindus falu”). A jellemzések hitelességének tisztázása mélyrehatóbb tanulmányozást igényelne, ahhoz azonban aligha férhet kétség, hogy a magyar-szlovén nyelvhatár közelében fekvő településen mindkét őshonos népesség valamilyen arányban előfordult. A 20. század elejére mindenképpen felülkerekedtek a magyar vonások.

Az idillikus kis faluban, amelyben a népesség száma és a fiatalok aránya sajnos egyaránt rohamosan csökken, az egykori Gaál-porta a település nyugati részén található. Ott került sor néhány esztendeje az írásunk alapjául szolgáló beszélgetésre a rokonszenves Csuka házaspárral, mert Irma asszony az egyik tekintélyesebb jóseczi családból, a Gaál famíliából származik. Férje, a szomszédos Bödeházán született Csuka Ferenc nőszült be a faluba. Sajnos ő az írás megjelenésekor már nincs az élők sorában. Mivel a beszélgetés során interjúalanyaim következetesen a Jósecz helységnévváltozatot használták, az írott szövegben is az említett településnév szerepel.

Gyermekévek és a második világháború szörnyűségei Hetésben

Csuka Ferenc 1934. január 29-én született Bödeházán, édesapja második házasságából. Mivel első felesége 1930-ban meghalt, Ferenc édesapja újránősült. Anyáról hatan voltak testvérek, apáról kilencen. Szegényebb parasztcsaládnak számítottak a faluban, bár volt mintegy tíz hold földjük, amelyet a földosztás során kaptak. A népes család számára azonban nem bizonyult az soknak.

Ferenc felesége, Gaál Irma 1938. augusztus 4-én Jóseczen született, a család egyedüli gyermekeként. Az édesanyja Szombatfáról származott. Az ő családjuk 15 holdon gazdálkodott. A nagyszülőkkel éltek együtt közös háztartásban, ami nagymértékben kihatott a nevelésére.

Irma a nagyszüleitől többször hallotta, hogy az első világháború után hosszabb ideig, mintegy másfél éven át, a délszláv katonaság megszállva tartotta az akkor még önálló településként számon tartott Jóseczet. A „szerbek”, ahogy az emberek általában emlegették a délszláv állam katonáit, Muravidék mai területének elfoglalásakor az említett faluba is bevonultak, bár

A Csuka házaspár kettesben 1960 körül

arra nem jogosította fel őket a párizsi békekonferencia. Az ideiglenes határ a falurész előtti keresztnél húzódott mintegy másfél év során, körülbelül annak az árokfélének a helyén, amely ma a Bödeházára és a helyi temetőhöz vezető utak érintkezésénél található. A nemzetközi szervezetek és nagyhatalmak parancsára később, 1921-ben, a jugoszlávoknak ki kellett vonulni a településről. Néhány évtizeddel később, amikor az ötvenes években nagyon nehéz időket éltek az emberek Magyarországon, Irma emlékezete szerint többen mondták – leggyakrabban az egyik idősebb szomszéd embertől hallotta –, hogy „talán jobb lett volna a jugoszlávoknál maradni”.

Csuka Ferenc 1940-ben a szülőfalujában, Bödeházán kezdett iskolába járni. Az egykori iskolaépületből később polgármesteri hivatal lett, mivel a hetési településeken az utóbbi évtizedekben már nem működik iskola. Ferenc gyermekkorában még 63-an jártak a helyi iskolába a két falurészből, Bödeházáról és Jóseczről. Egy tanteremben volt berendezve valamennyi osztály, a gyerekek négy padsorban ültek. Két sorban a fiúk, a másik kettőben a lányok. Ferenc iskolaéveinek meghatározó része egybeesett a második vilá-

A Gaál család 1940 körül

háború időszakával. A világháború idején Vilmos bátyja Csáktornyan vonult be a magyar hadseregbe, a másik bátyját, Albertet pedig levontként szállították el Németországba. Albert 1945-ben az időközben ismét országhatárral elválasztott, Jugoszláviához tartozó hetési falvakból származó legényekkel jött haza, aminél – Ferenc elmondása szerint – meghatározó volt, hogy valamennyien szlovénoknak vallották magukat. Ténylegesen mindnyájan magyar nemzetiségűek voltak, azonban a kedvezőbb elbírálás reményében, kiszolgáltatott helyzetükben „nemzetiséget váltottak”. Közvetlenül a második világháború befejezése után ugyanis visszaállt az ún. trianoni határ, amelyet kezdetben orosz katonák őrizték. Az oroszok ideiglenesen egy gáborjánházi házban tartózkodtak. Távozásuk után a határőrzetet a magyar hadsereg vette át.

Irma édesapja is 1942-ben vonult be a magyar hadseregbe, és csak 1945 szeptemberében (Kisasszony napján) szabadult. A családban nagyon aggódtak miatta, mert hosszú ideig nem érkezett tőle levél. Egy ideig az orosz fronton szolgált, aztán a család számára nyoma veszett. Amint később kiderült, német, majd orosz és végül amerikai fogságba került, ahonnan végül szerencsésen szabadult.

A háború utolsó hónapjaiban Hetésben is szörnyű események történtek, amelyek mélyen rögződtek Irma emlékezetében. Még az oroszok megérkezése előtt két lovukat elvettek tőlük. A szépen gondozott állatokat feltehetően a németek hajtatták el, és soha nem kerültek vissza. A nagyanya kényszerült arra, mivel a családban rendszerint ő intézte a fontosabb dolgokat, hogy egy helybeli legény segítségével elhajtsa lovaikat Dobronakra. A nagyapja közben csak nagyokat káromkodott, ami a helyzeten nem változtatott. A németek a terményből úgyszintén vittek el, sőt a kenyérliszthoz is hozzányúltak. Amikor a nagyanya ezt meglátta, elébük állt az ajtóban, azonban nem tudta a padlás megdézsmálását megakadályozni.

Amikor a németek nyomában az oroszok vonultak át a vidéken, ők egész marhacsordát hajtottak el a hetési falvakból. Gaáléknak egyik üszőborját kobozták el. Irma emlékszik rá, hogy egy szijártóházi fiatalember, aki az oroszok parancsára kényszerült rá, bement az istállóba, és az összeharácsolt csorda közé hajtotta a fiatal állatot. Az elszenvedett károkért soha semmilyen kárpótlást nem kaptak. Az oroszok elől a falubeliek egy csoportja Gaálék második szomszédjának a háza alatti pincében rejtőzött el, amelynek kettős kamrája megfelelő menedéknek bizonyult. Az oroszok után a bolgárok érkeztek, akikről már kevésbé féltek a helybeliek.

Jóseczen sajnos az oroszok erőszakoskodására is sor került. Irma emlékezetében máig él egy szörnyű esemény. Az egyik közeli házba, amelyben egy házaspár lakott, befogadtak a front elől menekülő, Pest vagy Fejér megyei embereket. Egy nagyon szép, szőke nő volt közöttük, akire az oroszok szemet vetettek. Vele erőszakoskodtak, miközben a szomszédok lövöldözést, kiáltásokat hallottak. A szerencsétlen nőnek aztán később sikerült megszabadulni tőlük.

Csukákék istállójába a háború utolsó napjaiban egy orosz akna csapódott, és két tehenet, valamint egy üszőt elpusztított. A család számára az óriási kárt jelentett. Keserű vigasz volt, hogy a két borjút szerencsére nem találták el a szilánkok.

A határsáv zártságában

Mindkét családnak, a Csukáknak és a Gaáloknak is, szőlőterülete volt a rigányóci hegyen, amely 1945 után ismét a délszláv államhoz tartozott. Emlékeztük szerint 1948-ban tudtak ott utoljára szüretelni. Már csak nagy kerülővel, Göntérháza érintésével juthattak át a határon, az akkor ott még működő határátkelőn. Korábban, közvetlenül az 1945 utáni években, a Jóseczet a rigányóci dűlővel összekötő úton mehettek a szőlőparcellájukhoz, mert az alkalmi átkelőhelyen a határőrség az ún. kettős birtokosoknak engedélyezte azt.

Amikor 1948 után már nem művelhették meg a szőlőjüket, zsitkóci családok kaptak jogot rá. Irma asszony elmondta, hogy a családban nem haragudtak az új „haszonélvezőkre”, mert azok nem tehettek a nagypolitikai döntésekről. A Gaál-parcellát a későbbiek során meg akarta vásárolni a zsitkóci család, azonban Irma édesapja azt nem adta el, mert egyrészt ragaszkodott a családi örökséghez, másrészt még mindig bízott abban, hogy a terület egyszer ismét visszakerülhet Magyarországhoz. Nem úgy történt. A tulajdonjog azonban később sem rendeződött, a Gaál családot senki nem kárpótolta érte. Manapság sajnos bozót honol az egykori szőlőparcellán. Miután az ősi szőlőterületet nem művelhették többé,

Gaálék, több hetési családhoz hasonlóan, a Tenke-hegyen vásároltak parcellát.

Közvetlenül a második világháború utáni években nagyon nehéz volt a megélhetés Hetésben. Irma egyebek mellett a földosztás igazságtalanságára is utalt. A családjuk nem részesült semmiben, csupán az maradt nekik, ami a korábbi örökségből átmentődött. A kilátástalan megélhetési körülményeket akkoriban az állattartás enyhítette valamennyire. Akiknek nem voltak állatai, azoknak az élete különösképpen nehéz volt, mivel munkavállalási lehetőség Hetés környékén nem akadt. Az tudott csak valamennyire boldogulni, aki az eladott állat árából némi jövedelemhez jutott, ellenkező esetben a kirótt adót is nehezen fizette.

A családi szálak Ferenc esetében anyai ágon az egész Hetést behálózták. Az eredetileg Szombatfáról származó rokonság leszármazottai a 20. század első felében Göntérházán, Radamosban és Bánutnán is éltek. Ketten közülük Amerikát is megjárták az első világháború után. Az ott megkeresett pénzből vette Ferenc Radamosban élő nagybátyja az akkoriban nagy beruházásnak számító cséplőgépet. Ferenc iskolásként olyan terveket szőtt, hogy a nyolc osztály befejezése után a göntérházi nagybátyjához, Fúrján Józsefhez, édesanyja testvéréhez szegődik kovácsinasnak. Azonban amire 1948-ra befejezte az elemi iskolát, Hetés nyugati települései nem tartoztak már Magyarországhoz. Gyermekkori álma, hogy kitanulja a kovácsmesterséget, nem valósulhatott meg.

Mivel Ferencnek otthon nem volt sok esélye a megélhetésre, közvetlenül az elemi iskola befejezése után az építőiparban helyezkedett el. Hetés vidékéről többen hasonló utat választottak. Főképpen a nyugati határszélen akkoriban épülő határórlaktanyák építésénél dolgozott, amelyek közül konkrétan említette a bödeházit, a kútfejit, a mosonmagyaróvárit és a hegyeshalmit. Néhány évvel később sajnos rossz helyzetbe került az építőipar, azért 1952 végén Ferenc az akkor nagy ütemben termelő inotai (Várpalota) hőerőműnél vállalt munkát. Többen ott dolgoztak az ismerősei közül, ezért ő is arra gondolt, hogy kitanul vajúrnak, ami azonban szintén megghiúsult. Szenet lapátolt hét-nyolc hónapig, ami ugyan nehéz, de eléggé jól fizetett munka volt. Azt követően, 1954 után, az erőmű sorsa is rosszabbra fordult, azért Ferenc ott sem folytathatta a munkát. Visszatért Hetésbe. A későbbiek során, egészen 1991-ben bekövetkezett nyug-

díjba vonulásáig, a Lovásziiban országos hírnévre szert tevő kőolajüzem alkalmazottja volt.

Az 1940-es évek végén mérgesedett el a magyar-jugoszláv viszony, ami a hetési emberek életminőségén tovább rontott. Ferenc édesapjának csak egy kisebb szántója nyúlt ki közvetlenül az államhatárra, a Gaál-birtoknak azonban a jelentős része abba az övezetbe tartozott, ahol a mozgást erősen korlátozták. Irma elmondta, hogy a határ közelében fekvő földek művelőse 1948 után nagyon körülményes lett. Igazolást csak egy napra kaphattak, és amennyiben másnap is teendőjük akadt az államhatár menti parcellákon, akkor újra az illetékes hatósághoz kellett kérelemért folyamodni. Hasonlóan nehéz volt a Tenke-hegyen lévő szőlőparcellájuk művelése is. Hiába volt ott borospincéjük, az elvégzett munka után este kötelezően haza kellett menni, ami esetükben tizenöt kilométer távolságot jelentett. Szükség esetén másnap, újonnan kiállított engedéllyel, ismét visszabaktathattak a szőlőskertbe. Emlékezete szerint a fizikai korlátozásokhoz félelem is társult, valamint az emberek biztonságérzete is nagyon megromlott. A határ másik, jugoszláv oldalára még nézni se mertek. Ha valakit elfogtak a határőrök hiányos irat miatt vagy más, számukra nem tetsozó kifogást találtak vele szemben, rendszerint „elhajtották” az illetőt, azaz bekísérték a legközelebbi laktanyába.

Ferencnek a hatvanas-hetvenes években történekről voltak emlékei. Egy alkalommal a nyomvonal és a határ közti területen kaszált. Akkorra már ki lehetett azt bérelni szénabeta- karítás céljából. Amint dolgozott a réten, a jugoszláv oldalról egy határőr, elrejtözve egyik rozoga borospince mögé a rigányóci dűlön, folyamatosan figyelte őt. Nem volt kellemes élmény a „leskelődése”, ezért egy idő után nagyon hangosan odaköszönt neki, amire az illető szerencsére békében hagyta. Egy másik alkalommal, amikor a határsáv mentén ment, a túloldalon álló jugoszláv határőr vizet kért tőle. Ferenc értette, hogy mit akar, de nem merte neki átadni a nála levő italt, mert attól tartott, hogy a magyar határőrök észreveszik, és gondja keletkezik belőle. Irma szerint többször olyan helyzet adódott, hogy a határ másik oldalán úgyszintén magyar emberek dolgoztak, azonban nem mertek egymáshoz szólni, mert féltek a következményektől. Bő két évtizedre a rokoni kapcsolatok is teljesen megszűntek.

Bár Ferenc akkoriban nem tartózkodott mindig otthon, arra azonban jól emlékezett, amikor az ötvenes évek elején a katonák rakták le a hátsávbán a taposóaknákat. Egy ideig az időigényes munkát végző csoport a Gaál-féle házban lakott, amikor a jőseczi szakaszon dolgoztak; abban az épületben, ahová Ferenc később benősült. A Gaál család akkor sajnos nem volt otthon, mert kitelepítették őket. Ferenc emlékezete szerint a közeli határszakaszon akkoriban szerencsére nem történt nagyobb tragédia. Arról azonban hallott, amikor már Lovásziban dolgozott, hogy az aknák felszedésekor tőlük délebbre történt szerencsétlenség. Arról is volt tudomása, hogy egy alkalommal, amikor a magyar katonák a Pince település környéki dombokon elrejtőzve várták a jugoszláv oldalról érkező kémeket, egy, a bődeházi laktanyában szolgáló katona súlyos sérülést szenvedett. Az egyik kém, miután észrevették őket, hasba lőtte a szerencsétlent, aki ennek ellenére életben maradt.

A hortobágyi kitelepítés szörnyűségei

A Gaál család abban az időben rettenetes megpróbáltatáson ment keresztül, ugyanis kitelepítették őket. Irma, utólag is meghatódottan és szomorúan, úgy kezdte annak felidézését, hogy a kitelepítés egy keserves és hosszú történet volt, aminek okát később sem sikerült egészében felderíteni. A család kitelepítésének körülményeiről a rendszerváltás után megpróbált konkrétabb adatokhoz jutni, azonban nem járt sikerrel. Hogy miért szemlélték ki a családjukat, nem tudták meg pontosan soha. A szülei annak fájdalmát a sírba vitték.

Irma utólag is érdeklődött az iránt, hogy az édesapját terhelte-e bármi, ami közvetlen oka lehetett volna meghurcoltatásuknak, azonban arról sem fedezett fel semmi konkrétumot. Mindössze annyira derült fény, hogy egy, a családon belüli vagyoneelosztási konfliktusnak fontos szerepe lehetett. Irma számára azzal együtt is elfogadhatatlan, hogy kíméletlen kálvária jutott az egész családnak. Az a véleménye, ha netán az édesapjának bármilyen bűne volt is, akkor legfeljebb csak őt érthette volna a megtorlás. Miért telepítették ki, üzték el a házból az egész családot, számára mindmáig érthetetlen. Ugyanis még a nagyszülőknek is el kellett menni hazulról, és az édesapja egyik testvérénél húzódtak meg.

A rettenetes történet 1950. június 23-án kez-

dődött, egy pénteki napon, hajnali három órakor. Az ÁVO-sok és a helyi párttitkár megzörgették a házuk ablakát. Édesapja felriadva megkérdezte a párttitkártól, hogy „te Károly, mit keresel ilyenkor itt”, amire az volt a válasz, hogy „Péter, öltözzél fel, és gyere a falusi bíróházhoz”. Akkoriban Végi Vendel volt a jőseczi falubíró. Gaál Péter eleget tett a követelésnek, és elment a helyi bíróhoz. Nemsokára visszatért onnan és meglepődötten közölte, hogy egy óra múlva ötven kilós csomaggal a családnak el kell hagyni otthonát. Édesanyja annyira megijedt, hogy semmit nem volt képes elcsomagolni. Irma édesapja csomagolta össze a legszükségesebb holmit. Irma nagyszüleit (a nagyanyja már akkor súlyos beteg volt) édesapja idősebb testvéréhez invitálták. Hármukat – az édesapját, édesanyját és Irmát – az ötvenkilós csomaggal együtt egy szekérre pakolták fel. Azt akkor még nem tudták, hogy csupán annyi tulajdonuk maradt, amennyi a csomagban elfért, mert a távozásuk után mindenüket elvittek. Amikor a nagyszülők bizonyos idő után visszamehettek, már csak lepecsételt, üres házat találtak. Irma nagyapja előtte is sokszor elsétált a házukig, azonban még egy pohár borra sem engedték őt be az udvarra.

A Gaál család istállójából eltűnt hét darab állat, valamint öt sertés és az összes termés. A teheneket állítólag az akkoriban alakult rédcisi „tiesz”-be hajtották el, a termény jelentős része pedig feltehetően a lövői állami gazdaságba került. Arról, hogy az elhurcolásuk után a learatott búzának mi lett a sorsa, hová került az, semmilyen információt nem kaptak.

A Gaál családot három évre telepítették ki a Hortobágyra. Először Tiszafüred-Kócspusztára kerültek. Marhavagonban szállították őket, embertelen körülmények közepette. Őt család és két egyedülálló személy volt egy vagonba zárva. Valamennyi Hetés-környéki család volt, Resznekéről, Nemesnépről, Lendvajakabfáról, Bagladról, Gáborjánházáról, valamint ők Jőseczről, azaz Bődeházáról. Az említett falvakból több családot telepítették ki, Irma – aki akkor tizenkét éves volt – a velük együtt utazókra konkrétan emlékezett. Amikor vasárnap reggel megérkeztek a tiszafüredi vasútállomásra, a nyílt területre pakolták ki őket. Oda jöttek értük traktorokkal, amelyeneket ő akkor látott először, és azokkal szállították el őket az egyik tanyára. Egy nagy kastélyépület udvarán szállították le őket. Az éjszakát az udvaron, szabad ég alatt töltötték. On-

nan mintegy háromszáz méterre két birkaistálló volt. A felnőtteket másnap odairányították, és a mintegy hetven centiméter magas birkatrágyát kézzel szekerekre rakatták fel velük. A trágyát kihúzogatták a mezőre, majd a két istállót kitarították, lelocsolták. A helyiséget három részre elosztották, és oda helyezték el a családokat. Ott éltek nyolc hónapon át. A felnőtteknek dolgozni kellett a mezőn, a gyerekek pedig később iskolába jártak. Irma számára is fél esztendő kimaradt a tanulmányi időből, mert egy ideig nem járhattak iskolába. A felnőttek pirkadattól délelőtt kilenc óráig a környező földeken termett borsót tépték ki kézzel, amelyet aztán a nap további részében géppel csépeltek. A jelképes munkabéruk kilencven fillér volt, de még azt is kötelesek voltak a szögesdrót költségére befizetni, amelyvel körülkerítették őket.

A tél közepén, valamikor december végén vagy január elején, egy másik tanyára, Piroska-majorba költöztették át őket. Ott nem voltak szögesdróttal körülkerítve, azonban a rendőrök emberei következetesen ellenőrizték őket. Egyesek cselédlakásokba kerültek, a Gaál családnak azonban egy pajtahelyiség jutott, amelyet a kitelepítettek között lévő mesteremberek elfalaztak, hogy valamennyire védve legyenek a hidegtől. Általában egy-egy kis helyiség jutott három-négy családnak. Az életkörülmények iszonyatosak voltak. A földön feküdtek, fűtés nélkül. A rögtönzött közös konyhát többen használták. A reggeli rendszerint feketekávéből és tíz deka gyümölcszúrból tevődött össze. Az ebéd és a vacsora is rendkívül energiaszegény, íztelen volt.

Piroska-majorból később Jusztusra kerültek, ahol nyolcszázötvenen voltak a táborban. Akkoriban Irma tudomása szerint tizenhárom hasonló jellegű és nagyságrendű tábor működött a környéken, amelyekben rengeteg „osztályellenes” vagy más, kreált váddal megpecsételt ember sínylődött az ország különböző vidékeiről.

Mindenütt a rendőrség felügyelte a területet. Azonban senki sem beszélt nekik ottlétük okáról, idejéről. Odaérkezésük után fél évig még levelet sem írhattak haza. Az itthoniak semmit nem tudtak hollétükről. Utána nagyon sokszor verésben, megalázásban volt része valamennyi kitelepítettnek. Irma édesanyja kórházba került, és három hónapig azt sem tudták, hogy él-e vagy hal-e. Látogatóba nem mehetett hozzá, és amikor az édesapja érdeklődött iránta Balla Mi-

hály rendőrőrsparancsnoknál, olyan választ kapott, hogy „akár meghal, akár kijön a kórházból, értesítik”. Többen sajnos meghaltak, akik közül számos olyan áldozat volt, akinek még a sírja sem ismert. Irma ugyan egy olyan esetről tudott, hogy egy tehetősebb ember hazahozatta elhunyt hozzátartozóját, azonban az kivételnek számított. Az elhunytakat általában ott hantolták el a füredi temetőben. Több évtized után, amikor a hozzátartozók netán keresték a sírt, azt már senki nem tudta megmutatni.

Irma úgy véli, hogy egyéni bosszú miatt telepítették ki az ő családjukat a Hortobágyra, aminek az 1950-es évek magyar-jugoszláv határ menti politikai légköre különösképpen kedvezett. Az édesapját a saját unokatestvére, a nagymama testvéreinek a fia, Pinterics János jelentette fel. Mi volt a „vád” ellene, arról máig nincs tudomása. Amikor 1953. október 7-én szabadultak, az elbocsátó iraton szerepelt az említett személy neve. Az illető, amint már utaltunk rá, bizonyára egy korábbi hagyatéki döntés miatt neheztelt Irma édesapjára, mivel öröklési ügyben konfliktusba kerültek egymással. Abban az időben – Irma szerint – elegendő volt valaki részéről „jól hazudni”, igazságtalanságokat állítani, hogy akár egész család is a kitelepítettek között találja magát. Amikor hazajöttek, az édesapja el is mondta neheztelését az unokatestvéreinek, azonban meghurcoltatásukon, vagyonuk elvesztésén az már nem segített.

Amikor a Hortobágyról eljöhettek, a „kálváriának” még nem volt vége. Irma elmondása szerint „a három évből hat lett”. Akkoriban, 1953 őszén a nyugati határsávba senkit nem engedtek be. Az édesapja és vele együtt a család, egyik nagyobb városban sem kaphatott letelepedési engedélyt. Először a Zalaegerszeg melletti Bocföldre kerültek egy ismerősökhöz, akik már előttük szabadultak, és ideiglenesen megosztották szerény hajlékukat a Gaál családdal. Ott nyolc hónapig maradtak. Onnan Tófejre költöztek, ahol egy kis ház, előtte melléképületnek és kamrának használt, helyiségében húzódtak meg hosszabb időre. Amikor a magyar-jugoszláv konfliktus csillapodott, a határsáv szigorú jellege is enyhült és a mozgáskorlátozás valamennyire megváltozott. A Gaál család akkor, 1956 áprilisában térhetett haza Jősecre.

Irma tizenkét éves korában kényszerült elhagyni a szülőfaluját, ahová már tizennyolc esztendősen került vissza. Otthon az „üres és

piszkos lakást” találták. A nagyszülők közben meghaltak; a nagyanyja még akkor, amikor a Hortobágyon voltak, a nagyapja pedig a tófeji tartózkodásuk idején. Körülményesen, külön engedéllyel az ő temetésére már hazautazhattak, azonban közvetlenül a gyászszertartás után vissza kellett nekik menni Tófejre, mert másnap az édesapjának jelentkezni kellett Zalaegerszezen.

Irma az interjú keretében sajnálatosnak értékelte, hogy az 1950-ben kitelepítettek méltó és teljes körű rehabilitálása, ellentétben a különböző, úgyszintén sanyargatott sorsú huszadik századi meghurcoltakkal, utólag sem történt meg. Akik három évnél hosszabb ideig kényszerültek otthonuktól távol élni, hányattatott sorsban, és mindenüket elkobozták, azok némi kártérítést kaptak – így ők is részesültek abban –, a többiek, akik rövidebb ideig voltak távol, pedig semmit nem kaptak. Mindez után úgy véli, hogy „kárpótlásom ugyan van, de kártalanításom a mai napig nincsen”. Ő ugyan semmire nem tart már igényt, mert azt a mérhetetlen lelki fájdalmat, amit elszenvedtek, és ami szavakkal kifejezhetetlen, semmivel nem lehet már kárpótolni.

Tabu volt a kitelepítés emlegetése

Rövidebb próbálkozás után az építőiparban és Inotán, Csuka Ferenc Lovásziiban kezdett dolgozni a kőolajipari vállalatnál. A gazolin-telepen kapott munkát, amelyet akkoriban az ÁVO-sok felügyeltek. A határmentéről történő elhurcolásokról a munkások egymás közt nem beszélhettek, ezért néhányan nem is sokat tudtak arról. Irma megjegyezte, hogy az esemény annyira tabutémává vált, hogy még otthon sem mertek beszélni róla.

Ferenc és Irma 1958-ban házasodtak össze, és a bödeházi vőlegény Jősecre került. Ferenc ugyan valamennyit tudott arról, hogy milyen kálvárián ment keresztül néhány esztendővel korábban a család, annak tényleges körülményeiről csak sok évtizeddel később, a rendszer-váltás után kapott teljes képet. Irma szüleire, különösképpen az édesapjára, annyira hatott a szörnyű esemény, hogy még a vejüknek sem beszéltek róla. A felesége, Irma se beszélt neki 1989-ig mélyrehatóbban arról, mert az édesapja annak idején a lelkére kötötte, hogy „te gyerek, arról soha senkinek ne beszéljél”. Amikor ha-zaengedték őket száműzetésük után, külön figyelmeztetést kaptak, hogy a megtörténte-kről

senkinek ne beszéljenek. Irma elmesélte, hogy a bödeházi „tiesz”-ben, ahol az édesapja dolgozott, többször kérdezték a munkatársai a kitelepítésről, ő azonban mindig azt válaszolta, hogy „majd máskor beszélek”. Ferenc akkor szembesült a Gaál család kitelepítésének lesújtó körülményeivel, amikor 1991-ben egy kirándulást szerveztek az egykori érintettek részére, és ő is elkísérte oda a feleségét. Néhány évvel később a gáborjánházi templom mellett emléktáblát állítottak, amelyre felvésték a hetési falvakból kitelepített tizenöt család nevét.

Irma felidézte, hogy a gáborjánházi kitelepítettek zömét, valamint a szijártóháziakat és a zalaszombatfaiakat egyszerre szállították el az ő családjukkal, 1950. június 23-án. Gáborjánháziakat azonban még 1952-ben is vittek el, valamint Bödeházáról és Jőseczről is néhány embert 1951 nyarán telepíttek ki. Más határ menti falvakból, például a már nem a Hetéshez tartozó Szentgyörgyvölgyről, tudomása szerint 19 családot hurcoltak el.

Irma a beszélgetés során azt is megemlítette, hogy néhány esztendeje a Pázmány Péter Tudományegyetem szakemberei között ötven esztendő után is felismert egy személyt, ma rangos egyetemi tanárt, akinek édesanyja a táborban főző asszonyok egyike volt. Az akkor öt esztendőes fiúra azért emlékezett, mert a szerencsétlen a siralmas életkörülmények miatt az emberi ürüléknek ásott gödörbe esett, és annak köszönheti életben maradását, hogy Irma és a körülötte dolgozó emberek meghallották kiáltóását. A viszontlátáskor mindketten könnyezve ölelték meg egymást.

A Gaál család visszailleszkedése a szülőföldre nagyon keserves és körülményes volt. Irma édesapja alig juthatott munkahelyhez, mert a kitelepítés miatt megpecsételt személynek számított. Pedig jó munkaező volt, mert több, főképpen a famunkával összefüggő teendőhöz értett. A kitelepítés idején is leginkább bognárként dolgozott. Amikor visszakerültek Zalába, egy Zalaegerszeg melletti olajtelepen kapott bizonyos időre munkát, majd egy állattelepen alkalmazták bognárként, ahová még vagy másfél évig azt követően is visszajárt, miután hazaköltözhetek Jősecre. A megspórolt kevéske pénzen sikerült neki egy tehenet vásárolni, hogy ismét a családi birtokon kezdhessenek el gazdálkodni. Aztán jött az ún. „tieszesítés”, és ismét mindent elvettek tőlük. Irma szomorúan állapította meg, hogy „a semmiből még nagyobb semmi lett”. A sze-

génység ismételten kíméletlenül sújtotta őket. Szerencsére Csuka Ferenc akkorra már a családhoz tartozott, és az ő Lovásziban megkeresett fizetéséből szűkösen túlvészelték a nehéz éveket, és kaptak erőre az újrakezdéshez.

Csuka Ferenc 1956-os élményei

Kezdetben Ferenc keményen megküzdött az olajipari vállalatbeli munkáért, hiszen eleinte Bödeházáról Lovásziba naponta kerékpárral tette meg oda-vissza az utat. Később, amikor 1956-ban letöltötte a sorkatonaságot, már volt szervezett munkásjárat, egy ponyvával fedett Csepel-típusú teherautó, amivel a környékbeli falvakból az akkoriban országos jelentőségű olajipari üzembe szállították a munkásokat.

Sajátos körülmények között zajlott Csuka Ferenc leszerelési napja a hadseregnél, mivel arra pontosan 1956. november 4-én került sor Ercsiben. Két nappal korábban kellett volna nekik normális körülmények között leszerelni, azonban a forradalmi események miatt az elhúzódott. A november 4-i reggel dandárriadóval kezdődött. Arra készültek, hogy indulnak az oroszok ellen Pestre. Teljes felszerelésben vártak a konkrét parancsra, amire aztán nem került sor. Estére szervezetlenül szétengedték őket. Ferenc, akárcsak a társai is, géppisztollyal és katonai viseletben távozott az alakulattól. A géppisztolyt Gárdonyban adta át a nemzetőröknek. Onnan körülményesen közlekedtek tovább hazafelé egy katonai gépkocsival. A közeli Székesfehérvárra nem mertek bemenni, mivel ott folyt a harc. Ők a város szélén csak egy orosz páncélost láttak, azonban messzebbre nem merészkedtek. Lepsénynél megállították őket az akkorra már

„oroszbárát” magyar katonák, és beterelték őket egy laktanyába. Az autót elvették tőlük. Egy rozoga autóval mehettek csak tovább. A civilektől megtudták, hogy merre tartózkodnak oroszok az út mentén, így azokat a pontokat kikerülték. Ukk után Ferenc leginkább gyalog ment egészen Lentiig, általában a vasúti síneken mentén, mivel azokban a napokban a vonat nem járt. Lentiszombathelynél látta, amint hét páncélos éppen útban volt a zajdai kaszárnya irányába. Utána még egy helyen egy orosz páncélossal találkozott, amely éppen vele szemben állt. Ott meg is motozták, de nem találtak nála semmit. A lenti vasútállomáson is mindenkit megállítottak az oroszok. A településre akkor senkit nem engedtek be, és távozni sem szabadott onnan. Ferenc azonban túljárt az eszükön, a fűrésztelep felé kikerülte őket. Néhány helybeli lakos is hasonlóan cselekedett. Amikor már biztonságban érezte magát, ismét gyalog folytatta az utat Bödeháza felé. November 7-én este érkezett haza.

Irma kevés információval emlékezett 1956-ra, mert szűkebb környezetében még rádió sem volt, ezért a családban az eseményekről csak közvetve, és nem mindig hitelesen értesültek. A későbbiek során különösebb sanyargatásnak már nem voltak kitéve, azonban az édesapja állandó megfigyelés alatt állt. Emlékezete szerint ez egészen az 1980-as évekig tartott. Szerencsére egyik jóakarója, egy roma származású ember, aki jóseczi születésű volt, és köze volt a korabeli hatalom és a titkosszolgálat dolgaihoz, többször figyelmeztette, hogy nagyon vigyázzon. Gaál Péter szót fogadott, és a későbbiek során minden politikai és társadalmi eseménytől, csoportosulástól távol tartotta magát.